

DE REFORMATIE III: DE VOORLOPERS VAN DE HERVORMING (2)

1. John Wycliffe

Ook Engeland kende een voorloper van de hervorming: John Wycliffe. Hij is wel de morgenster van de Reformatie genoemd. Zijn opvattingen vormen niet zo zeer een voorbereiding op de Reformatie, zij vallen er volledig mee samen. Hij is ook wel een calvinist avant la lettre genoemd.

John Wycliffe werd geboren in vermoedelijk 1330 en leefde tot 1384. Hij stamde uit een geslacht van Engelse landadel. Zijn gedachten hebben bij zijn standgenoten veel invloed uitgeoefend. Dat is van belang, omdat, toen de kerk zich tegen hem begon te keren, hij in de adel een belangrijke beschermer vond. De jonge John bleek een leergierige en getalenteerde leerling te zijn. Hij volgde studies theologie en filosofie (in die tijd een veel gevolgde combinatie) aan de universiteit van Oxford. Na zijn studie doceerde hij daar ook, tot aan het einde van zijn leven.

Wycliffe werd in zijn studietijd diepgaand beïnvloed door Augustinus. Dat heeft zijn theologische vorming en gedachten in zijn verdere leven bepaald. Hij beschouwde de Heilige Schrift als de enige bron van Goddelijke Openbaring, maar ook als enige norm voor geloof en kerk. Al wat niet uit de Schrift kon worden afgeleid, moest worden geweerd. In de kerk van die dagen trof hij veel aan, wat niet uit de Schrift kon worden afgeleid, ja, wat daarmee volledig in strijd was. Veel van zijn geschriften hebben de verwording van de kerk als onderwerp. En hij heeft veel geschriften nagelaten: eind negentiende eeuw werden zij gebundeld in vijftientig kloelke delen!

In zijn werken opende Wycliffe de frontale aanval op de mis, de transsubstantiatie, het offerkarakter van de mis, de biecht, de aflaten, het kloosterwezen, de verering van heiligen en overblijfselen van heiligen, het pausambt, de afzonderlijke priesterstand, het verplichte celibaat, de bedevaartsoorden en –tochten, de vijf sacramenten naast doop en avondmaal, het vagevuur: kortom op alles wat typerend was voor de Middeleeuwse Kerk. Hij achtte de kerk na Augustinus langzaam maar zeker in een steeds verder gaande staat van ontbinding tot aan haar verwording in zijn dagen. Scherp voer hij ook uit tegen de rijkdommen van de Kerk, afgezet tegen de armoede van veel gewone Engelsen.

Wycliffe ging ervan uit, dat alles op aarde aan God toebehoorde. Wat mensen –rijk of arm- aan vermogen hadden, was slechts in bruikleen gegeven. Het diende te worden aangewend tot een zo algemeen mogelijk doel tot algemeen welzijn. Dat betekende overigens niet, dat hij de particuliere eigendom afwees. Als alles aan God toebehoorde, dan gold dat ook voor de staat en de kerk. De eerste diende tot bevordering van het algemeen welzijn en de bescherming van de onderdanen, de tweede tot geestelijke onderwijzing. Hij onderscheidde de kerk in twee delen: de ware Kerk, dat wil zeggen de gemeenschap van alle ware gelovigen, die door God tot de zaligheid waren

uitverkoren (hier tekent zich de invloed van Augustinus af) en de uiterlijke kerk, die als het ware het omhulsel van de ware Kerk vormde. De uiterlijke kerk diende in haar gehele openbaring te zijn onderworpen aan het Woord van God en daarmee in volledige overeenstemming te verkeren. Het was haar op grond van dat Woord niet toegestaan andere aardse bezittingen te hebben dan die, welke strikt noodzakelijk waren voor haar voortbestaan.

Door het monopolie van de Bijbel is het begrijpelijk, dat Wycliffe zich inzette voor een zo ruim mogelijke verspreiding van het Woord van God. Omdat er in die tijd geen geschikte vertaling in de Engelse taal bestond, werkte hij samen met anderen mee aan een overzetting van de Schrift in de landstaal. Hij wenste de Bijbel in de handen van elke Engelsman. Om het volk in de Bijbel te onderwijzen, moesten er mensen zijn, die daartoe bekwaam waren. Hij drong er op aan, dat aan Oxford in zijn geest afgestudeerde studenten als pastoors hun parochianen zouden onderwijzen. Hij zond ook lekenprekers door het gehele land om dat doel te bereiken: de zgn. Lollarden. Wij zien hier een duidelijke parallel met de Waldenzen. Wij kunnen ook stellen, dat hier de oorsprong ligt van het verschijnsel van de lekenpreker, dat zo kenmerkend is geworden voor een groot deel van het Angelsaksische protestantisme.

De kerkelijke autoriteiten waren niet van Wycliffe en zijn opvattingen gecharmeerd. Er kwamen tegen hem beschuldigingen van ketterij. Vooral de aartsbisschop van Canterbury en de bisschop van Londen hadden het op hem voorzien. Zij waren het, die op een synode te Londen in 1382 Wycliffe veroordeeld kregen. Die veroordeling had geen gevolgen voor Wycliffe zelf. De adel beschermde hem en weigerde hem aan het gerecht uit te leveren. Zodoende kon Wycliffe twee jaar later in alle vrede sterven. Zag men in het geval van de Albigenzen, dat een machtige kerk over machtige middelen beschikt om de religieuze concurrentie uit te schakelen, hier zien wij, dat deze machtige kerk de voet werd dwars gezet door nog machtiger tegenstanders: de Britse adel, die vooral aan de macht van de paus en zijn vazallen in Engeland een einde wilde maken.

Minder gunstig liep het af voor de Lollarden en hun volgelingen, die in het gehele land te vinden waren. In de loop van de vijftiende eeuw werden zij hevig vervolgd, zodanig, dat het halverwege die eeuw leek, alsof de beweging volledig zou verdwijnen. Op last van het Concilie van Constanz (1414-1418) werd het gebeente van Wycliffe opgegraven en alsnog verbrand. Maar toen in de zestiende eeuw de Reformatie ook in Engeland wortel schoot, bleek, dat de invloed van haar voorloper allerm minst was uitgestorven. De ideeën uit Genève (de Lutherse Reformatie heeft in Engeland weinig navolging gevonden) knoopten aan bij die van Wycliffe en liepen uit op de algehele protestantisering van Engeland en Schotland. De Anglicaanse Kerk eert Wycliffe elk jaar op 31 december ter nagedachtenis van de betekenis, die hij voor de Engelse kerk heeft gehad. Zijn ijver voor de vertaling en verspreiding van de Bijbel is terug te vinden in de organisatie van Wycliffe Bijbelvertalers, die zich ten doel stelt de Bijbel of gedeelten daarvan in alle talen te vertalen.

2. Johannes Hus

Voor de volgende voorloper keren wij weer terug naar het Europese vasteland en wel naar de Bohemen, het huidige Tsjechië, destijds een onderdeel van het Duitse keizerrijk. In 1369 werd daar Johannes Hus geboren, zoon van eenvoudige boeren. Net als Wycliffe, wiens wieg in een kasteel stond, was de jonge Hus begiftigd met een groot verstand. Met behulp van een stipendium (een soort studiebeurs) studeerde hij aan de universiteit van Praag theologie en filosofie. Aan de theologische faculteit waren de invloeden van Wycliffe duidelijk merkbaar: studenten uit de Bohemen hadden in Oxford colleges gevolgd van Wycliffe. Zij verspreidden zijn gedachten aan de Praagse universiteit. Ook woonden er in de Bohemen aanhangers van de Waldenzen. Evenals Wycliffe ging Hus ervan uit, dat de Heilige Schrift de enige bron van Goddelijke Openbaring was en tevens de enige norm voor geloof, leven en de kerk. Hij deelde de passie van Wycliffe voor de vertaling en de verspreiding onder het volk van de Bijbel. Hus heeft dan ook een groot aandeel gehad in de vertaling van het Woord van God in de Tsjechische taal. Hus preekte zelf ook en wel in de landstaal en bracht de ceremoniën van de kerk sterk terug. Kenmerkend voor Hus werd, dat hij er de nadruk op legde, dat in het Avondmaal de beker ook aan leken zou worden uitgereikt.

Hoewel Hus in zijn reformatorische opvattingen minder ver ging dan Wycliffe (hij noemde bij voorbeeld Maria altijd Onze Lieve Vrouwe en accepteerde de transsubstantiatie), vielen zijn afwijkende meningen al snel op bij de bisschop van Praag. Hus werd door verschillende bisschoppen opgeroepen zijn dwalingen te herroepen, hetgeen hij weigerde. De Kerk was vooral beducht voor de gevolgen, die de prediking van Hus en de bijbelverspreiding te weeg brachten. En niet alleen godsdienstig. Als nationalist streefde Hus er naar de Duitse invloeden in de Bohemen zo veel mogelijk te keren. Zo verzette hij zich samen met politieke medestanders tegen de voortdurende immigratie van Duitsers, vooral boeren. Hij was bang, dat de Bohemen op den duur volledig verduitsd zou worden, zowel politiek als godsdienstig. In dezen genoot hij de steun van de Boheemse adel.

Hus' ketterijen en politieke agitatie bleven in Rome resp. de Duitse landen niet onopgemerkt. Doordat Hus weigerde zijn stellingen te herroepen, deed de paus hem in 1412 in de ban. Dat leidde tot groot ongenoegen onder adel en de burgerij van het land. Vanuit de Bohemen klonk er een sterke roep, dat Hus zich zou mogen verdedigen om tot een oplossing van in ieder geval de godsdienstige spanningen te komen. Die gelegenheid kreeg hij. In 1414 begon in de Zwitserse stad Constanz een Concilie, dat beoogde in de kerk tal van hervormingen door te voeren en een einde te maken aan de vele misstanden. Hus werd uitgenodigd om aldaar het woord te voeren. Omdat op hem een pauselijke ban rustte, kon hij niet vrij reizen. De Duitse keizer Sigismund verleende hem een vrijgeleide, die Hus aanvaardde en waarop hij vertrouwde. Maar velen waarschuwden hem. Pausen waren niet te vertrouwen, zo stelden zij. Hus ging ervan uit, dat de vrijgeleide hem zou beschermen. Helaas, een illusie. Tijdens het concilie kreeg hij tot verdediging en uiteenzetting van zijn leer geen gelegenheid, maar

werd hij verhoord en als aartsketter veroordeeld, evenals zijn leerling Hieronymus van Praag, die hem vergezelde. Na zijn veroordeling kwam hij op de brandstapel aan zijn einde. En de keizerlijke vrijgeleide dan? Die bleek van geen waarde: men behoefde aan een ketter zijn woord niet te houden. Hus' vrienden hadden gelijk gekregen.

Nu sloeg in de Bohemen de vlam in de pan. De veroordeling en terechtstelling van Hus veroorzaakte grote beroeringen, die uiteindelijk tot een oorlog leidden. De volgelingen van Hus kwamen in opstand en streefden in feite naar grotere zelfstandigheid van hun land en hervormingen in de kerk, zoals Hus die had voorgestaan. Er werden in totaal vier oorlogen gevoerd, die de geschiedenis in gingen als de Hussietenoorlogen, met wisselende uitkomsten. Een nadeel aan de zijde van de Hussieten was, dat zij verdeeld waren in twee kampen: gematigden (Utraquisten), die een beperkte mate van hervormingen voorstonden en radicalen (Taborieten), die over de gehele linie de gedachten van Hus wilden uitvoeren en eigenlijk naar een zelfstandige staat streefden.

Toen in de zestiende eeuw de Reformatie uitbrak, zorgde die voor nieuwe verdeeldheid in het Hussitische kamp. Een deel van de Hussieten vond die te ver gaan en keerde terug naar de kerk van Rome. Het merendeel daarentegen werd volgeling van Luther. Rond 1550 deden zich ook calvinistische invloeden gelden. Deze kregen al spoedig de overhand. Tot aan 1618 (het uitbreken van de Dertigjarige Oorlog in Duitsland) werd de Bohemen een calvinistische staat in het Duitse Rijk. Bij de bespreking van de Contra-Reformatie zullen we zien hoe rampzalig het is afgelopen met het Boheemse protestantisme.

Volgende keer komt De Savonarola aan bod met de twijfels aangaande het reformatorisch karakter van zijn arbeid. Op verzoek komt er ook aandacht voor een aantal typisch Nederlandse stromingen, die, hoewel binnen de Kerk blijvend, duidelijk een voorafschaduwing zijn van de gebeurtenissen in de zestiende eeuw.

(Wordt vervolgd)